

172 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.
opinionibus , & systematibus congruant (1).

C A P U T VII.

De Auctoritate.

CDXCV. Jam postremum humanarum cognitionum fontem attingimus , uberrimum quidem, atque amplissimum , à quo infinitæ pene cognitio- nes deducuntur ad omnes disciplinas , & faculta- tes , ad vitæ institutionem , ad religionem perti- nentes. Hominum enimvero tota fere doctrina , om- nisque institutio quibusdam factis , tamquam fir- missimis fundamentis , innititur , à quibus insuper initium sumit. Physica ab experimentorum , & ob- servationum veritate pèndet ; à factis historicis imperii jura , & civium ; mirabilis , incredibilis doc- trinæ propagatio , miracula , martyres , aliaque sunt , quæ à religionis studio , & demonstratione non separantur.

CDXCVI. Facta autem plerumque sola aucto- ritate constare possunt : ea , quæ quilibet propriis sensibus perspicit , si cum iis comparentur , quæ tem-

(1) V. Baco de Verul. de Augmentis Scient. L.V.
C. 2. qui licet in novo præsertim organo experimen- torum necessitatem , & utilitatem ad scientias pro- movendas , amplificandas multum , & semper com- mendet , atque ostendat pluribus , tamen loc. cit. hæc habet ; *Ars experimentalis sagacitas potius est*, & adoratio quædam venatica , quam scientiam. V. etiam Senebier *Art d' observer*, Nollet *Art des Ex- periences*, Bergman *Opusc. phys. & chem. Vol. I.* De indagando vero. Apud hos autem facile invenias exempla , quibus præcepte jam tradita , & animad- versiones in artem observandi , atque experiendi ad- jectæ , possent confirmari.

LIBER QUARTUS.

173

temporibus , vel locis remotis accident , ab iis su- pra modum vincuntur. Ita auctoritas nostram exis- tentiam veluti multiplicat ; efficit , ut universas regiones , cuncta objecta , omnia sæcula complec- tamur.

CDXCVII. In quo ne imprudenter , & cæco impetu agamus Ars Critica impedit , regit , multa- que de auctoritate , deque ejus objecto tradit. Utrius- que scilicet conditiones definit ; auctoritatis diver- sa genera assignat ; certitudinem , probabilitatem ex ea ortam tuetur ; criteria demum , & canones po- nit , quibus de una , aut altera assecuta certi si- mus , quibus unam ab alia dijudicemus.

CDXCVIII. Porro Critica , si tota ejus ampli- tudo spectetur , non in iis solum versatur , sed latius patet. Codices , libros emendat , restituit ; eorum , & scriptorum ætatem determinat , præ- tantiam metitur , præfinit ; artem , qua illorum mens percipiatur , exponit , qua spuria à genuinis , sincera à corruptis distinguantur. Hac amplitudine criticam nunc non accipio , neque copiose adeo ipsam pertractare aggredior ; solum quantum per- tinet ad universam factorum ex auctoritate cogni- tionem , ad eorumdem certitudinem , omnemque probabilitatem.

CDXCIX. Auctoritas alia est Dei , alia homi- num ; alia jubet , aut vetat ; alia facta narrat , & posteritatis memoriae tradit. De hac nunc agimus , hanc solam Critica persequitur , & quantum ea est in hominibus : Theologorum muneris est de aucto- ritate divina disputare.

D. Quæ traduntur commode reduci possunt ad politica , litteraria , & naturalia. Politica Ecclesiasticam historiam , & Civilem comprehendunt ; hu- mani intellectus historiam litteraria , scientiarum , & artium omnium principia , fata , progressus , vi- cissitudines. Naturalia denique tam late patent ,

174 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

quam universum ipsum; complectuntur omnia, quæ operatur natura, phænomena, observationes, experimenta.

DII. Jam vero hæc vel ætate, qua vivimus, vel antea, antiquitus gesta sunt: prima, si per nos ipsos non cognoscimus, possumus à Testibus Oculatis, vel Auritis, qui hos immediate audierint, excipere. Alia autem Monumentis, Traditione, Historia, ad nos usque pervenient. De hujusmodi certitudinis moralis fontibus disserendum singulatim est, & pro singulis criticæ leges constituendæ.

DIII. Ex hisce, inquam, fontibus certitudo comparatur, eaque moralis jure dicitur (CXL.). Ab hominibus enim qui sunt entia moralia, velut à fonte profluit, & ab ordinis moralis legibus vim, ac firmatatem habet, à legibus scilicet, quæ hominum actiones respiciunt. Hæc cum eadem sapientia, & consilio, ac eæ ordinis physici constitutesint, uniformes pariter sunt, & constantes (V. n. CCXCVI, & seq.). Quod etiam oritur ex quo naturæ hominum congruant: & si non essent, nullam ipsi rationem vitæ tenere possent. Non igitur lato quodam sensu moralis hæc certitudo usurpatur; certitudini physicæ, cum æque firmum, ac ipsa, habeat fundamentum, prorsus æquivaleret, nec recte eadem minor censeretur (1). Quis

(1) Aliorum testimonium solius probabilitatis esse fundamentum censere videtur *Lokius L. IV. C. XV. §. 4.* Inde vero *C. XVI.* gradus probabilitatis distinguens testimonio inhærentes fatetur §. 7. 8. 9. de eo aliquando non posse dubitari, quemadmodum minime de iis dubitamus, quæ nos ipsi videmus; aliquando etiam in nostra non esse libertate fidem testimonio denegare, ut liberum non est ex demonstracione rem non cognoscere. Si *Lokio* nota fuissent

LIBER QUARTUS.

175

urbis Ticini, quam incolimus, ac Romæ existentiam æquæ certam non habet, licet ne Romam quidem adventaverit? quis tam certam non experitur *Tullii, Virgili*, quam sui ipsius existentiam? Atque ita certitudinem moralem cum physica comparata plane æqualem inventam fuisse omnes intelligunt. Solum inter ipsas esse potest discriminè, quod physicæ certitudinis objectum vividius nos, quam illud moralis, afficiat: ex quo, nisi attente caveamus, veluti sponte ducimur ad hanc illum inornem asserendam.

DIII. Non semper, immo infrequentius, certitudo per testes, traditionem, monumenta, historiam parta; sèpius probabilitas; nonnumquam vero, ne hanc quidem generant. De singulis videndum suis locis quandam vim certitudinis habeant, quando soia probabilitas iisdem insit, quando denique rem improbabilem, aut dubiam faciant.

Ut principia (inferius ponenda), quibus moralis certitudo nritur, vim, quæ in testimonio esse potest, primo non minuisset, nec postea debuisset superioribus pugnantia loqui, ut rem fateretur omnibus propria experientia confirmata.

Genensis L. IV. C. 2. eadem, ac *Lokius* auctoritatis principia statuit, numerum, scientiam, probitatem testimoniū, ex quibus profecto certitudinem numquam ipsi conciliat. Ita *Logicorum* plerique certitudinis, & probabilitatis principia confundunt, & illam deserunt.

Contra Bonnetus suis in Religionem Christ. disquisit. licet de certitudinis moralis fundamentis pulcherrima habeat, easque qualitates facti, & testimoniū præfinit, quæ auctoritatem omnino certam iisdem inesse ostendunt; tamen sèpe, & præsertim p. 475. moralem certitudinem nihil aliad esse, quam maiorem, aut minorem probabilitatem declarat.

DIV. Ut non semper , sic non res quævis morali certitudine constare potest. In primis debet esse *res facti* , ut ajunt : ergo individua , singularis ; facta siquidem hujusmodi sunt. Universalia , quæ ex factis colligimus , non hæc consti- tuunt ; non certitudine morali præstant ; ex rerum comparatarum numero , comparandi sagacitate , & conjiciendi prudentia , majori , vel minori probabilitate gaudent.

DV. Præterea factum , ut morali certitudine fulgeat , possibile , & sensibile omnino oportet , ut sit. Possibile factum illud est , quod sive à Deo , sive à causis , & viribus in hac rerum natura vigentibus fieri potest : sensibile autem , quod sensibus subjet , eosque pellit , nec ratione tenetur , aut conjectura ; bella , prælia facta sunt sensibilia , eorum causæ , consilia , fines sensus effugient , & vix intelligentia divinantur. Ex quibus duabus conditionibus prima ad factorum probabilitatem requiritur ; secunda ad eamdem non est absolute necessaria.

DVI. Sed fieri vix potest , ut ad factorum certitudinem adipiscendam perveniamus , nisi etiam simplicia sint , & illustria. Pugna Pharsalica , & Cæsaris victoria prætermissis pugnæ , & victoriæ circumstantiis factum simplex est ; illustre vero , cum multorum , eorumque amplitudine , auctoritate præstantium diligentem attentionem mereatur.

DVII. Quæ quidem , nempe factorum gravitas , simplicitas , non necessario , & semper , sed plerumque expostulantur ; cum fieri possit , licet perraro , ut circumstantiæ , ea etiam , quæ non adeo magni momenti sunt , à multis attente cognita morali certitudine ad nos demandentur. Qui absolute illa duo flagitarent , ad Pyrrhonismum historicum non nihil vergerent.

CA-

CAPUT VIII.

De Testibus Oculatis , & Auritis.

DVIII. **H**ominum testimonium , seu auctoritatem nullum aliquando pondus habere , certitudinem afferre aliquando , frequentius probabilitatem jam (DIII.) adnotavimus. Hi casus ex pendendi nunc sunt , & Criticæ regulis munendi. Ut testes igitur rem enarratam omnino certam nobis confirmant , debet constare , eōs nec decipi , nec mentiri. Ad primum desiderantur oculati ; vel si auriti , factum ab oculatis immediate accipere debuerunt. Deinde iis facultatibus instructos oportet , quæ ad facti rectam assecutionem , distinctam , atque enucleatam expositionem sufficiunt.

DIX. Quod postremum nullus regerat nimis esse vagum , indeterminatum , difficillime , immo numquam constare posse : namque necessariæ (DV.) facti conditiones illud satis , superque declarant , & ostendunt , eas facultates in omnibus inveniri , qui communis sensu haud destituuntur.

DX. Porro pugnat , testes hujusmodi decipi in facto superius descripto , pugnat scilicet , homines propriis oculis factum sensibile attente observatum non bene percipere , ejusque enarrationem auribus excipere non posse , quin error admisceatur. Namque relationes homines inter , & res externas , experientia insuper ipsa sensus non penitus esse imbecilles ostendunt (Cap. V. H. L.) , eosque non semper decipi suadent. Imbecillitate autem illa laborarent , semperque deciperentur , si absque errore factum gestum videre non possent , nec enarratum audire. Ac si sensus nihil adeo valerent , quomodo ex his homines tam certitudinem

178 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.
nem sibi compararent, quanta ad societatem, &
rationem vitæ tuendam requiritur?

DXI. Ergo evidenter, atque facilime compertum nobis esse potest, utrum testes oculati, vel auriti decipiuntur. Majora, nec ita vulgaria adesse debent, ut certi simus, illos non mentiri, ea scilicet, quæ demonstrent nulla præjudicata, aut præconcepta opinione, non partium studio nulla denique cupiditate moveri.

DXII. Jam vero constare id potest 1.º si ætate, studiis, natione, religione, moribus differant, si de una, eademque re convenient vis est veritatis; quæ omnibus fulget; quæ ab omnibus assensum extorquet; non vero cupiditates, aut prava ulla inclinatio eos ad mentendum inducunt. Diversis namque cupiditatibus urguntur; diversarum vero cupiditatum unus, idemque esse nequit effectus, idem nempe mendacium; ad quod dum quædam impellerent, alia ab ipso retraherent.

DXIII. Hæc cupiditatum (1) pugna, validum scilicet argumentum veritatis testimoniū, ut habeatur, non est necesse, eos illis omnibus differre; sed quandonam aliqua ex ipsis, quando vero unum, aut aliud hanc pugnam constituant, circumstantiæ, quæ in facto, & in testibus concurrunt, ad evidentiam plane indicabunt.

DXIV. Constat 2.º si rem testentur iis, quorum interest mendacium detegere, redarguere, quique facile, & libentius utrumque perficerent. Tunc enim vero homines, quantumvis improbi, mendaces non sunt, cum mendacium certissime apprehensum, & multatum acriter cupiditatibus eorum non faveat. Profecto quisque mentitur, non ut mentiatur, sed ut alios decipiatur, proinde nullus

(1) Cupiditas omnium libidinum genus. Cic. de Inv. L. I.

TITVL LIBER QUARTUS. 179
iis umquam, quando evidenter prævidet mendacium illico fore detegendum.

DXV. Constat 3.º si res testata sit eorum, qui testantur, anticipatis, & acceptis opinionibus contraria; neque gloriam, commoda, opes, sed infamiam, inopiam, vexationes, mortem denique paret. Porro quis mendax est, potius ut hæc effugiat, quam ut in eorum discrimen incidat? Cum mendacium cupiditatibus opponitur, quis umquam statuat, hominem iis ad illud incitari? Pugnat ergo in expositis tribus casibus testes decipere. Si in iisdem mentirentur, non ea esset hominum indoles, ac ingenium, quod revera est; generaliores ordinis moralis leges (DII.), quæ relationes rerum, & hominum determinant, quæque, expetente natura, eorum actiones moderantur, subversæ fuissent (1).

Hæc

(1) Hæc, quæ nullam testium fallaciam, fraudem demonstrant, æque pro testimonio facti supernaturæ, ac naturalis vim habent. Namque difficultas, quæ occurrit in patrando miraculo, solum est relate ad causas creatas, & vires naturæ: factum proinde supernaturale, quod nullam internam pugnam involvit, non reddit tamquam impossibile (DV); ac cum ipsum sensibile sit, ut aliud quodvis naturale, ei qualitates non desunt ad certitudinem requisitæ. In testibus autem pugna cupiditatum circa utrumque factum eodem modo haberi potest; ex quo consequitur, testes non mentiri. Remanet ergo ostendendum, nos ex iisdem principiis tum de supernaturali, cum naturali, facto certos par ratione esse posse, testes non decipi. Major igitur illa difficultas, quæ in factum supernaturale cadit, ad illius cognitionem non pertinet. Revera non magis difficile agnoscere, mortuum esse exsuscitatum, quam vivum inter, & mortuum videre discrimen. Ut de illa exsuscitatione quis cer-

180 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

DXVI. Hæc circa deceptionem , ut ita dicam , activam , & passivam testium eodem ferme modo tam pro oculatis , quam pro auritis valent;

nihil sit , nil aliud requiritur , quam antea novisse , quemdam esse mortuum , inde illum vivum reprehendere. Quæ duo naturalia quidem sunt , nosque facultatibus inditis probe cognoscere , & verissime distinguere nullus inficiabitur. Enimvero pessime de nobis actum , si hæc sciri nequaquam possent.

Hinc ruit oppositio , quam magno eloquentiae apparatu in miraculorum certitudinem desumit Rousseau (*V. Lettres écrit. de la Montagne , Let. II. III.*) ex majori difficultate , qua laborant miracula , cuius in ratione inversa , inquit ipse , est certitudo , & in ratione directa auctoritatis. Hæc quidem proportio geometrica urgeret , si difficultas esset in constituenta auctoritate , in facti cognitione. Dum auctoritas ea est , ut certitudinis apicem attigerit , ut de nulla deceptione vere constet , facti quæcumque difficultas , singularitas , raritas non attendenda , solum possibilis (DV.). Attendi vero debet , dum in testimonio probabili versamur , cui , si narres insolita , difficilior fidei , & minorem jure tribuimus (DXXIII.).

Subtilius Diderot (*V. Pens. Phil. p. 56.*) , qui ita. Homines decipi , aut decipere non est miraculum : Ergo illud potius credendum est , quam miraculum. At qui vero testes , quos nos requirimus , in facto designato mentiri , aut decipi esset miraculum (DX.) , esset supra ordinis moralis leges , ut supra leges ordinis physici mortui exsuscitatio. E duobus vero istis miraculis hoc potius , quam illud credam ; Deus enim non miracula patrat: ut homines iudicetur , sed , ut ipsos in veritate confirmet , mortuos exsuscitati.

Humius (*T. II. Ess. X.*) certitudinis moralis fundamenta ignorat , vel se nescire simulat. Multa , quæ miscet , si contrahantur , ait. Certitudo moralis vim accipit ab experientia , qua constat cum hominum tes-

LIBER QUARTUS. 181

nisi quod ii solam substantiam facti simplicis certam reddere possunt , maxime si eorum series longior fuerit : in hujus tantum facti substantia ostenditur , eos nec decipi , nec decipere : oculatorum vero testimonium latius patere monebam (DVII.). Sed de traditione agens fusius circa testes auritos versabor.

DXVII. Quamquam igitur mentiendi malitia in secreto cordis lateat , tamen indicia habentur , quibus ad veritatem plane demonstratur , in aliquibus casibus , & circumstantiis testes ea non moveri. Quæ demonstrativa indicia inepte quis ex scientia , probitate , numero testium desumeret: inepte quidem ex scientia ; etsi enim concedatur , ali-

testimonio factorum veritatem conjungi ; hæc experientia , quoad miracula , nulla ; immo miraculum experientia impugnatur , & contra ipsam est. Ultimum hoc requirit , ut aliquid explicatis addamus. Miracula igitur , *Humi* , sunt contra experientiam ? At nonne rectius , si præter experientiam dices ? Quænam experientia est , quæ doceat , fieri non posse miraculum ? Ad summum docet non fieri. Sed neque hoc ipsum ; miracula gesta permulti experti sunt. Ita ne vero miraculum erit contra experientiam , ut sit pugnans , impossibile ? Pugnat quidem , unum , eundemque hominem vivum esse , & mortuum ; at qui mortuus est , denuo vivere , quomodo pugnet , contradictionem scilicet involvat , non assequor.

Ac ego is quidem non sum , qui miraculis à quolibet pollicitis , evulgatis , in quibusvis narratiuncularum voluminibus descriptis fidem tribuam. Commentitia , & ficta permulta agnosco : ad pias fraudes stulto religionis amore , & mirabilium cupidine plerosque impelli scio ; inde miracula supponi : hæc tamen à probatis secerno ; & tam nimium credere , quam omnia negare angustæ mentis esse jam à magnis viris decretum recordor (*V. L. II. num. CXLVIII. not. I.*).

182 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

aliquos ea esse prædit ostendi posse , num-
quam tamen erit demonstratum eadem uti , & in
peculiari casu fato quodam , aut negligentia non
decipi.

D XVIII. Neque vero probitas demonstratio-
nis illius fundamentum suppeditat. Ea creditur,
non ostenditur ; qui probi fuere , & sunt , repen-
te in primum mendacium possunt labi. Tandem
neque ex numero certam testium fidem inferre
jure possumus ; si enim ii in se probabiles , quan-
tumvis eorum numerus augeatur , certitudinem
numquam conficiunt , quæ non est probabilita-
tum collectio , sed quid indivisibile à probabilita-
tis natura longe differens (CXXXIX.). Si autem
certi , eorum quilibet , non eorum numerus cer-
titudinem pareret. Ac cum certitudinis natura sit
indivisibilis (CXXXIX. not. 2.) , cum non augea-
tur auctis testibus , imminutis non minuatur , sed
vel extinguitur , vel nullo modo mutetur , quis
umquam à numero eam pendere asserat?

D XIX. Hæc , scientia nempe , probitas , nu-
merus , ut videbimus , probabilitatis moralis prin-
cipia sunt. Certitudo autem , quia exigit omni re-
moto scrupulo , & dubitatione constare , testes
non decipi , nec mentiri , ex principiis solum à
nobis positis jure derivatur. Ex quo scilicet eo-
rum deceptio sensum communem è medio tolle-
ret ; ex quo inter testium cupiditates pugna ha-
beatur , vel ex cum ipsorum mendacio pugnent.
Quæ principia cum probitate , & scientia nihil
commune habent ; & demonstratio ex iis confici-
tur , tam si testes sint probi , quam si improbi ,
vel partim improbi , partim probi. Eodem modo
se se referunt ad scientiam , atque doctrinam ,
quam non requirunt , sed sensum communem.

D XX. Quinam vero testium numerus ad eam
pugnam constituendam desideretur , exacte nequit
præ-

LIBER QUARTUS.

183

præfiniri : pender à circumstantiis facti , & eorum ,
qui testantur , ac rem testatam accipiunt. Sed num-
quam certitudo ex testium quantitate , tamquam ex
partibus integrantibus simul collectis , exoritur.

D XXI. Si ex statutis indiciis (quod frequetius
evenit) ea cupiditatum pugna nequeat inferri , si
ex facti natura testes nequaquam deceptos eviden-
ter non constet , ii illico non pro nihilo habendi
sunt , nec confessim res enarrata censenda falsa.
In ejus probabilitatem inquirendum ; atque hæc ,
ut testium fides , ex aliis principiis , & criteriis ex-
pendatur.

D XXII. Probabilitatis hujus principia sunt cir-
cumstantiæ , seu tota testium , facti , narrationis
conditio. Testis , si coævus , oculatus , maxime pro-
babilis ; si alias à mendacio abhoruerit ; si mune-
ribus , & amplitudine clarus ; si doctrina , & sa-
pientia prædictus ; si sagacitate , & ingenii vi pol-
leat ; si plus rationi , quam imaginationi tribuere
videatur , nihil adulatio , partium studio , immo-
derato Patriæ , vel suæ Gentis amori. De eo autem
vehementer dubitandum , qui indolem illiberalem
præsefert ; qui imprudentia , aut malitia alias men-
titus ; qui criminibus infamatus ; qui non satis ins-
tructus , judicio nec recto , nec accurato præstans ,
qui cupiditatibus mancipatus , qui denique cum
aliis testibus pugnat. Ac dum testes concordes non
sunt , eorum ex jam statutis æstimanda auctoritas
est , & iis , in quibus major , assensus tribuatur.

D XXIII. Res vero , dum ex testibus probabilius
habentur , ut fidem mereantur , non debent esse
admodum insolitæ , nec ejus naturæ , ut incautum
quemque decipient ; cum rerum temperie , cum
naturali . & supernaturali ordine , ut conciliari
possint necesse est (1). Narratio denique sibi co-

(1) Quænam res esse debeant , ut earum testimo-
nium

184 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.
hæreat , nimiam non affectet stili curam , ingenuitatem ubique spiret . Præcipue ex sinceroribus monumentis , licet non ejus ponderis , ut certitudinem physicæ æqualem pariant , sit hausta . Omnia hæc in testibus , facto , narratione diligenter animadvertisenda , æstimanda , simul conferenda ; inde rerum enarratarum major , aut minor probabilitas , improbabilitas etiam dijudicanda .

DXXIV. En ergo quantum intersit probabilitatis inter , & certitudinis moralis principia . Hæc ex his desumuntur , quæ ostendi possunt , ex ea nempe cupiditatum pugna , & sensu communī ; illa vero ex aliis , quæ verisimilitudinem , licet quandoque summam , haud excedunt . Certitudinem ea efficiunt , quæ characterem humanæ naturæ , quæ sunt ingenita , quæ omnibus communia ; probabilitatem vero constituit unius , aut alterius hominis indoles , educatio , studia , circumstantiæ , id demum quod non naturale , sed acquisitum est . Ex quibus intelligitur quare homines testimonio , quod præbent , etsi plerumque probabilitatem dumtaxat afferant , aliquando vero tantam etiam certitudinem , ut hæc haud major , si res ipsis oculis conspiceremus . Ac illa probabilitas non raro hujusmodi , ut eidem perperam assensum denegare nitamus . Sed tota de hominum testimonio , atque auctoritate doctrina tradi nunc nec debet , nec potest . Dudum notata , & ea , quæ de Traditione , Monumentis , Historia dicenda sunt , congerantur , ac expleta ejus forma habebitur .

nium plena fide sequi possimus n. DV. & seq. declaratum est.

CA-

C A P U T I X.

De Traditione , & Monumentis.

DXXV. Raditio , de qua nunc , ea est successio , & veluti catena testium , in qua primi coœvi facta , quod traditione manat ad posteros , & oculari esse debent ; secundi ab iis acceperint ; tertii ab istis , & ita sine notabili interruptione progradientur . Qua de re aptissime traditio istiusmodi orationis dicitur .

DXXVI. Ad certitudinem ex ea consequendam ampla , & constans oportet , ut sit . Constans erit , si facilis regressus ab ultima linea traditionali ad caput traditionis ; ampla , si singulæ hæc lineæ multos omnino testes complectantur . Quæ lineæ sunt series testium in subsequentes ætates rem propagantes : primi testes in traditionali serie caput sunt traditionis .

DXXVII. Traditio hæc factum non minus certum reddit , ac testes , quorum fidem certissimam asseruimus (Cap. VIII.). Nam ea , quæ testes ocularios nec decipi , nec mentiri ostendunt , etiam illos , qui ab oculatis rem immediate acceptam narrant , in hac excienda non decipi , nec in ea referenda decipere suadent . Id ipsum valet pro tertia , quarta linea , & pro reliquis quotquot fuerint .

DXXVIII. Vis autem traditionis augetur , cum memoria factorum cæremoniis , ritibus , festis solemnibus celebratur . Impossibile namque prorsus est falsitati adeo litatum fuisse , quin id ullo modo historia , monumentis constet , quæ illa & traditionem oppugnent .

DXXIX. Ac ut magis appareat lineis traditionalibus , dum in iis requisita (DXXV., DXXVI.)

186 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

concurrunt, vim veritatis inesse, notandum est, illas singulas non ex testibus ejusdem ætatis conflare, sed generationes misceri, ita ut senes, viri, juvenes, adolescentes, pueri eodem tempore vivant. Quod si juvenes facti narrationem tentarent pervertere, à senibus reprehenderentur, & ab adolescentibus, qui à senioribus rem diverso modo accepissent. Hinc ut una linea traditionalis deceptrix, necesse, multas hominum generationes de eodem mendacio convenire.

DXXX. Quæ dum traditione certitudinem partam ostendunt, eam difficilius haberi declarant, cum non de una, sed de multis plurium testium probatorum seriebus agatur. Inde oritur, facilius nos credere, quæ nostris, quam quæ preteritis temporibus evenere, facilius ea, quæ ab oculatis, quam quæ à multiplici auritorum successione trahuntur (DXVI.).

DXXXI. Ex quo vero mores hominum, & studia mutentur, & mutantur ea, quæ in omnium ore versantur, timendum non est, ut sensim narratio corrupta sit. Traditionis namque certitudo ad facti sensibilis substantiam duntaxat extenditur, non etiam ad circumstantias; quæ quidem mutantur, si factum in ore sit omnium.

DXXXII. Denique, quæ in traditione inest certitudo, vim ab eo non desumit, quod mutationi obnoxium; sed à principiis ex humanæ naturæ indeole profluentibus, quæ homines, ut entia moralia, regunt, & quorum vi non mentiuntur ex gr. si se in mendacio deprehendendos certo prævident, si mendacium eorum cupiditatibus opponatur. Hæc cum semper in hominibus sint eadem, & immutabilia, eadem quoque apud ipsos erit substantia facti enarratio (1).

Non
di-

(1) Postremi hi tres numeri leviter tangunt, &

LIBER QUARTUS.

187

DXXXIII. Non solum traditione, sed monumentis etiam alicujus facti memoria servatur. Monumenta sunt Arcus Triumphales, Columnæ, Numi, diluunt objecta, quæ nonnulli contra vim traditionis intorquent.

Bælius scepticum semper agens alios scrupulos injicit, & exempla adducit traditionum, quæ, licet pluribus sæculis veneratae, fabulas tamen, & somnia obtrudunt. Quis hujusmodi esse non videat traditio-nes de æternis Ægyptiorum Dynastiis, de Gentilium Deorum gestis, de Remi, & Romuli Lupa?

At sint ha falsæ. Quare? Quia non constantes non amplæ, monumentis, aut historia oppugnare, quia non circa facta simplicia, sensibilia; paucis, quia in regulas criticas peccant. Veræ igitur ea, quæ iisdem congruant. Ex falsa ergo traditione vera colligitur. Si numquam traditio vera esse posset, nulli in mentem venisset falsam evulgare. Cur non falsas ostendit Bælius traditiones de *Alexandro Macedone*, de *Pompejo*, de *Cæsare*, de *Nerone*, de *Tito*, de Romanorum Imperio, & Republica?

Lokius etiam (L. IV. C. 16.) cui assentitur Alambertus (*Eclaircts. de Phil.* §. IV.) in gravissimum circa traditionem errorem incidit; ait, vim traditionum tantum imminui, quantum ab earum origine recedunt: licet testes oculati summam ingerant certitudinem, si rem ab iis acceptam auriti narrent, non eodem modo certam reddunt; ac fides ipsis amplius detrahitur, quo magis eorum series augentur. Hac de re cujusdam Anglorum legis exemplo utitur, cuius vi ab autographo exaratum exemplar, quamvis à scriba probato, & exhibitis testibus, in judiciis non admittitur.

Hanc Lokii doctrinam amplectitur Graigius in *Transact. Angl.* atque ex ea lepidum sane calculum conficit, quo mundi finem an. 3150. ponit. Fides stabit, inquit ipse, usque ad consummationem sæculi; innititur autem fides certitudini morali; quam cum

188 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

mi , Inscriptiones , Fœdera , Edicta , Diplomata
Principum , aliaque acta publica .

DXXXIV. Hæc si authentica , factis contem-
poranea , traditioni constanti , & amplæ , historiæ
verissimæ inferius constituendæ nequeunt esse op-
posita. Ac si essent , vitium historiæ , traditionis
suspicandum , ex quo certitudine careant .

DXXXV. Quæ illis qualitatibus non præstant
nullam vim habent , atque etiamsi ea referant ,
quæ non palam , & publice gesta sunt. Uno , aut
alio ex capite monumenta ad Deorum religionem
spectantia deficiunt , quæ proinde nil mirum , si
abulis fuerint consecrata .

DXXXVI. Atque cum monumenta ejus generis
sunt ,

sæculorum lapsus minuat , nulla anno illo erit .

Qui quidem calculus per se sufficeret ad doctri-
nam de diminutione certitudinis in traditione con-
vellendam. Sed si testes oculati certitudinem pariunt ,
cur non & auriti ? Nonne eadem in illis ac in iis qua-
litates desiderantur ? Quæ cum ostendant , testes ocul-
atos non decipi , nec decipere , cur id ipsum de auri-
tis non demonstrabunt ? Quod vero pro una traditio-
nali linea valet , ad alias transferri jure posse vidi-
mus. An ne traditiones quatuor abhinc sæculis certis-
simæ , hujusmodi amplius non sunt ? Esse vero , ex-
perimento facile convinci potest .

Jam *Lokii* exemplum dispar est. Ut exemplaria ab
aptographo exscripta in casu proposito corrumptantur ,
sufficit , duo , aut tres de eodem mendacio convenire .
Quis præterea ignorat , legum præsumptiones non
obesse veritati ? Quis , leges precavere quædam nullo
modo futura ? Tantum porro abest , ut traditiones ve-
tustate infirmentur , quin potius ex ea auctoritatis
non parum acquiruntur. Nonne enim movebimus pru-
dentum auctoritate , atque sapientum , qui per multa
sæcula traditiones probarunt , & judicio suo confir-
marunt ? Profecto commenta opinionum delet dies ,
veritatem autem confirmat .

T

LIBER QUARTUS.

189

sunt , ut dubium oriri possit ab adulacione , vel
impotenti superbia Tyranni originem habuisse , non
tanti sunt ponderis , sed cum traditione , & his-
toria debent convenire ; quo posito faci certitudi-
nem memoriae perpetuæ traditi confirmant. Prorsus
namque absurdum , factum monumentis redditum
solemne , & illustre , in omnium oculis positum ,
falsum esse , idque traditione , aut historia non de-
clarari : scilicet contemporanei à cupiditatum , qui-
bus agitantur , diversitate , & pugna incitati tan-
tam adeo impudentiam posteris manifestassent .

DXXXVII. Et quoniam de convenientia , aut
pugna testium , traditionis , monumentorum , his-
toriæ mentio iterum facta est , animadvertendum
nunc arbitror , esse quid longe diversum , hæc in-
vicem oppugnari , convenire , unum ab alio non
confirmari. Dum inter se pugnant , nullum eorum
certitudinem facit ; magnam , si convenient ; quam
etiam pariunt , licet mutuo se non confirment ,
dummodo qualitatibus postulatis ornentur. Hæc cum
non omnes , aut non ita plane in eorum aliquo
sunt , confirmatione illa hoc indiget , ut certitu-
dinis robur eidem accedat .

DXXXVIII. Sed nonnullorum genus monu-
mentorum , in quod adulacionis , ambitionis sus-
picio non cadit (DXXXVI.) , tantam vim habet ,
quando authenticum est , & genuinum , ut tra-
ditione , & historia licet opposita non infirmetur ;
hæc potius ex monumentis contrariis dubiæ , sus-
pectæ redduntur ; & monumentis præstata fide illis
standum non est (DXXXIV.).

DXXXIX. Monumenta authenticitatis habent
signa quædam historiis , aliisque operibus commu-
nia , quæ inferius indicabo ; alia vero ad ipsa spe-
ciatim pertinentia. Hæc determinare hujus loci non
est , idque nos ab instituto nimis distraheret. Vi-
de-

190 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.
deri possunt apud Montfoconium , aliosque in an-
tiquitatum studio versatissimos.

C A P U T X.

De Historia.

DXL. Praecipuus , & nobilissimus fons cogni-
tionum Historia ; eo , quemadmodum ex ceteris
hactenus perlustratis , certitudinem , ac probabi-
litatem in primis consequimur . Ut illam ad nos
adducat , debet esse historia multiplex , concors ,
enarratis contemporanea , traditioni , & monumen-
tis consentiens . Factum vero ab ea relatum cer-
tum esse non poterit , nisi sit quale Cap. VII.
præscribebam .

DXLI. Multæ igitur historiæ , ut scilicet ex
earum convenientia veritatem rerum enarratarum
prudens quisque sentiat . Fieri autem potest , unum
dumtaxat historicum certitudini narrationis suffi-
cere ; si nempe ex illius , & facti circumstantiis ,
aut ex aliorum scriptis , quotquot desiderari pos-
sunt , argumenta habeantur , quæ suadent ipsum
esse veracem ; atque in aperto ponant sufficienter
factum agnoscisse , nec cupiditatibus , nec præju-
dicatis opinionibus , sed unius veritatis vi motum
fuisse . Quæ enim hæc ostendunt multis historicis
æquiparantur .

DXLII. Generatim non tot requiruntur histo-
rici , quod testes , qui verbo rem referunt : horum
namque testimonium effluit , illorum manet ; qui
insuper coævos omnes , & posteros palam allo-
quantur : quare diligenter errorem vitant , & for-
tius mendacium refugunt .

DXLIII. Historia concors est , si quilibet his-
toricus sibi semper constet , & unus ab alio non
im-

LIBER QUARTUS.

191
impugnetur . Enimvero hujusmodi esse debet , ut
moralis certitudo exoriatur ; historiarum siquidem ,
quæ secum , vel cum aliis pugnant , aut nulla est
auctoritas , aut tantum imminuta , quanta opposi-
tæ præstant .

DXLIV. Concordia hæc facti substantiam res-
picit , non circumstantias leviores ; nec ex. gr.
facti veritas neganda , quia aliqua intercedat anno-
rum varietas .

DXLV. Quæ porro historiæ auctoritate magna
gravissimæ , licet factum diverse referant , censem-
dæ non sunt oppositæ , dummodo eas conciliandi
via possibilis adsit ; hæc , si tanta non sint aucto-
ritate communitæ , debebit esse probabilis ; atque
ex his unam , aut aliam errore laborare potius cen-
sendum est , quam pro arbitrio aliud fingere , &
verba à naturali significatione detorquere .

DXLVI. Historiarum autem concordia non
tolitur , ex quo aliqui ex historicis rem narrent ,
alii vero eam silentio prætereant . Tacere namque
idem non est , ac negare . Silentium ab oscitantia ,
aut alia quavis causa esse potest , non falsitate
facti , quæ minime ad tacendum , sed ad menda-
cium redargendum impellit .

DXLVII. Quare imperite ex nonnullorum si-
lentio aliqui argumentum , quod dicitur *negativum* ,
concludunt . Coævi omnes sileant , posteriores rem
narrent , validum sane habebitur argumentum ne-
gans contra rem enarratam .

DXLVIII. Si universalis hujus silentii ratio
evidens reddi possit , & res aliunde nota fuerit ,
censendum non est , eam illo silentio oppugnari .
Id cadit in multa , quæ ad Christianorum religio-
nem , & eorum sacra pertinent : Veterum silen-
tium fidem illis non admit , cum prudens apud
ipsos arcani disciplina vigeret .

DXLIX. Dum vero aliqui narrant , aliqui silent ,
ad

192 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

ad pondus , quod rei enarrata ex aliorum testimoniō accedit , expendendum , & cum eo conferendum , quod ex ceterorum silentio ipsi detrahitur , multa animadvertenda sunt . Primo , an qui silent rem notam habuerit , an referre illorum intererit , an eorum fini , & consiliis fuerit conforme , an gravis iisdem silendi causa : hæc si adsit , non illa , silentio nulla vis erit . Revera *Josephi de Christi* miraculis silentium , illudque Sinenium , Ægyptiorum , Græcorum de rebus Judaicis nihil probat . Sin autem demonstretur res prætermissa auctori nota , ab ipsius fine non aliena , immo cum ipso cohærens , si eidem commoda illam referendi occasio fuerit , si demum rei gravitas , & aliæ circumspectantiae monuerint , de hujus silentio non idem iudicium ferendum est .

DL. Quod ut recte pronuncietur , debet attendi auctoritas eorum , apud quos facti mentio : hæc si non satis probata , eorum qui silent majus pondus , diligentia perspecta , multum illa ab hac imminuitur , etiam quandoque eliditur , prorsus extitit . Fieri vero potest , ut eorum , qui tacent , & eorum , qui narrant , æqualis pene auctoritas sit : tunc potius quam illos de fraude , malitia , oscillantia criminari , non adeo grave omissionis vitium istis tribuatur , & narrantium sarta , & tecta habeatur auctoritas (*).

DLI. Qualitatibus , quas in historia , ut certa sit , desiderabam (DXL.) , adjungebam contemporaneos , seu synchronos esse debere historicos , traditioni , & monumentis consentientes . Primum necessarium est , ut rem notam habuisse constet ; secundum , ut eorum valeat fides , quæ traditione , monumentis oppositis everteretur .

DLII. Jam vero de historiis , si multæ , con-

(*) V. Launojum . T. II. Op. P. I.

LIBER QUARTUS.

193

cordes , contemporaneæ , traditioni monumentis consentientes , nec error suspicari potest , neque mendacium . Quis enim sibi persuadeat , umquam , alicujus ætatis historicos in facto sensibili , & publico deceptos fuisse , omnes de eodem consensisse mendacio , quin hoc neque traditione ; nec monumentis fieret manifestum ? Profecto coævi omnes historicis non reclamando , se cum illis convenire ostendunt . Quia autem horum cupiditates maxime inter se pugnant , absurdum erit , omnes ab eodem mendacio stetisse (1) .

Ra-

(1) Multa ad certitudinem historicam labefactandam habet in primis *Bælius* . Omnia quæ ex suppositione , corruptione historiarum deducuntur , ad hunc locum non pertinent : uberior Cap. XI. confutantur . Hic tantum observo , criteria unde suppositionem , vel corruptionem scepticismi historici amatores arguunt , ea ipsa authenticitatem , sinceritatem ostendere ; hæc enim in iis profecto habetur , quibus criteria illa non quadrant . Si autem nonnullæ historiæ apocryphæ sunt ; ergo aliquæ plane authenticæ ; veritas namque fictionem semper præcedit , & nullus apocrypham historiam consarcinasset , nisi veræ in omnibus manibus fuissent .

Sed *Bælius* urget . Historia potius ostendit , quænam singulis sæculis fuerit opinandi ratio , quam quid evenerit . Plerumque facta unius tantum testimonio probantur ; plerumque diverso modo historiæ res referunt ; pro partium studio , suæ gentis amore , religionis diversitate , mirabilium cupidine scriptores facta immutant , pervertunt , extenuant , amplificant . Quamvis convenient , non persuadent . Quis enim neget , spe , aut metu alicujus ætatis historicos ad mentendum induci ?

Quibus quidem *Bælius* ostendit permulta esse , quæ certitudine historicæ haud nitent , ea scilicet , de quibus historia nec multiplex , ne concors . Quod si

vel

194 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

DLIII. Raro evenit , ut hanc ex historiis veri-
nominis certitudinem percipiamus. Comparatione
inter facta historicā hoc modo certa , & ea , quæ
solam probabilitatem attingunt , instituta , inve-
nemus , ab iis illa in infinitum superari .

DLIV. Probabilitas historicā à principiis , &
fundamentis hactenus de certitudine explicatis
longe diversis repetenda est. A qualitatum histo-
rici examine pendet , atque derivat ; certitudo
vero , ex quo illa cupiditatum pugna in medio sit
posita , eaque indeoles facti , ut ejus cognitio so-
lo communi sensu possit obtineri. Historici hæ
qualitates ab iis , quibus testes probabiles oculati ,
& auriti præstare debent (DXXII. & seq.) , non
differunt. Sunt autem hujusmodi , ut historicum
hunc nec errore lapsum , nec decipiendi cupidi-

ta-
vellet nullam esse hujusmodi , jam in multiplicitate
facto ipso refelleretur ; inde deberet ea diluere , quæ
probant historicum unum multis aliquando esse æqui-
parandum (DXLI. DLV.).

Concordes autem non sunt historiæ circa fines ,
consilia , causas , circumstantias ; non autem in fac-
torum substantia secum pugnant. Porro in hanc solam
cadere certitudinem fatemur , & volumus ; reliqua
probabilitate , prudenti quidem , præstare.

Sed concordia hæc à spe , vel metu. In primis non
iis omnes flectuntur , ut contra propriam sententiam
loquantur , vel scribant : id ratum habere , nimis es-
set in humanum genus injuriosum. Nitimur in veti-
tum , maxime si opinandi libertatem auferat. Potuit
ne munificentia Augusti , Neronis immanitas eorum
vitia supprimere ? Profecto effluxerunt , semperque
effluent. Fac sint omnes Tyrannie oppressi : liberta-
te restituta Tyranni morte , traditione , & historia
omnia elucescent. Ergo veritas , non spes , non metus
historiam parit concordem , & monumentis , & tradi-
tioni congruentem.

TITUS LIBER QUARTUS.

195
tate infectum probabiliter tenere possimus.

DLV. In earum cognitionem venimus sedulo
considerando res , quas narrat , notitiam , quam
de illis habuerit , ejus indolem , ingenium , stilum ,
cupiditates , opiniones , partes , quibus favet , eo-
rum auctoritatem , à quibus dissentit , opinionem
denique à contemporaneis de illo habitam. Hæc
ea sunt , quæ uni tantum historicō (DXLI.) vita
certitudinis , quandoque concilient (1). Et vero
hujusmodi etiam , ut licet intelligatur , non om-
nino pugnare historicum illum aliquo occulto si-
gne , causa ignota mentiri , eidem tamen fides om-
nis absque ullo scrupulo tribuatur.

DLVI. Historici facto posteriores ex se ne-
que certitudinem , neque probabilitatem generant.
Eam fidem merentur , quam monumenta , unde
rem totam desumunt. Si ergo centum ex. gr.
historicī recentiores factum referant , quod ex
uno synchrono exscriperint , nullum pondus ei-
dem addunt.

C A P U T XI.

*De Librorum Authenticitate , Sinceritate , Suppo-
sitione , interpolatione , Corruptione ;
de Interpretationibus.*

DLVII. Ut ea , quæ his de rebus explican-
da , intelligantur , nonnulla præmittere necessa-
rium existimo. Antequam igitur ars Typographica
inventa foret , historias , & aliud quodvis li-

(1) Id omnino negat Genuensis L. IV. C. II.
§. 13. quin tamen ulla rationes afferat. de Prades ,
qui ex Bulliero certitudinem ab uno teste sublatam
historicō largitur , de illo graviter criminatus est.